

ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԴԱՐԻ
ԾԱՐՏԱՐԱԴԵՏԱԿԱՆ
ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՅՊԱՆՄԱՆ
ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ

ՄԱԴՐԻԴ - ՆՈՐ ԴԵԼԻ

ՓԱՍՏԱԹՈՒՂԹ

2017

Approaches to the Conservation of Twentieth - Century Cultural Heritage
Madrid - New Delhi Document

Approaches to the Conservation of Twentieth - Century Cultural Heritage

Madrid - New Delhi Document

2017

© ICOMOS International Scientific Committee on Twentieth Century Heritage

Website: isc20c.icomos.org

Cover image: original artwork created by Maria Gabriela Quin

Graphic Design: Maria Gabriela Quin

ISBN 978-2-918086-63-5

The International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) works through its International Scientific Committee on Twentieth-Century Heritage (ISC 20C) to promote the identification, conservation and presentation of twentieth-century heritage places.

ICOMOS is an international conservation non-government organisation of conservation professionals, which acts as UNESCO's adviser on cultural heritage and the World Heritage Convention.

ՆԱԽԱԲԱՆ

Քսաներորդ դարի խոշոր տնտեսական, սոցիալական, տեխնոլոգիական և քաղաքական զարգացումները աննախադեպ փոփոխություններ առաջացրին: Երկու համաշխարհային պատերազմները, որոնց հաջորդեց Սառը Պատերազմը, Մեծ ճգնաժամը և ապագաղութացումը, միասին քսաներորդ դարի ընթացքում զգալիորեն փոխեցին հասարակության կառուցվածքը: Արագ ուրբանիզացիան և խոշոր քաղաքների աճը, տեխնոլոգիական և գիտական զարգացումը, զանգվածային հաղորդակցության և փոխադրումների առաջացումը հիմնովին փոխեցին մեր ապրելակերպը և աշխատելու ոճը՝ առաջ բերելով նոր կառույցներ և կոնստրուկցիաներ, նախադեպը չունեցող կառույցների տեսակներ և ձևեր՝ փորձարարական նյութերի օգտագործմամբ: Ինդուստրիալիզացիայի և մեքենայացված գյուղատնտեսության հետևանքով հիմնովին փոփոխվեցին լանդշաֆտները: Սակայն այդպիսի բուռն իրադարձությունների արդյունքում ստեղծված վայրերից և օբյեկտներից համեմատաբար քչերն են հաշվառվել և պահպանվել որպես արժեքավոր ժառանգություն: Այսպիսով, քսաներորդ դարի ժառանգության վայրերից շատերը շարունակում են վտանգված լինել: Թեև որոշ շրջաններում դարի կեսի մոդեռնիզմի գնահատումն աճում է, քսաներորդ դարի մի շարք յուրահատուկ շենքերը, կառույցները, մշակութային լանդշաֆտները և արդյունաբերական վայրերը դեռևս վտանգված են՝ տեղեկատվության և ճանաչման բացակայության պատճառով: Շատ հաճախ դրանք ենթարկվում են վերակառուցման, անհարկի փոփոխությունների կամ պարզապես անտեսվում են:

Գիտակցելով այս վտանգները, 2010 թվականին ICOMOS-ի Քսաներորդ Դարի ժառանգության Միջազգային Գիտական Կոմիտեի (ISC20C) անդամները սկսեցին մշակել փաստաթղթի նախագիծ, սահմանելով այն մոտեցումը և սկզբունքները, որոնք պետք է կիրառվեն քսաներորդ դարի վայրերի կառավարման և ներկայացման համար: Հավակնոտ նպատակն էր մշակել միջազգային չափանիշ:

Փաստաթուղթը քննարկվեց անդամների կողմից, որոնք այն համալրեցին՝ հիմնվելով աշխարհի բոլոր շրջաններից իրենց գործնական փորձի վրա: Միջազգային մասշտաբով անցկացվեցին գիտաժողովներ, հանդիպումներ և ընդլայնված խորհրդակցություններ: Վերջնական տեքստը՝ Քսաներորդ Դարի ճարտարապետական ժառանգության Պահպանման Մոտեցումները, որ կրճատ անվանվում է Մադրիդյան Փաստաթուղթ, ներկայացվել է ICOMOS-ի 17-րդ Գլխավոր Ասամբլեային Փարիզում և տարածվել իսպաներեն, ֆրանսերեն և անգլերեն լեզուներով՝ մեկնաբանման և քննարկման նպատակով: 2011-2014 թվականների ընթացքում այն թարգմանվել է ավելի քան տասնյակ լեզուներով՝ ռուսերեն, իտալերեն, ֆիններեն, գերմաներեն, ճապոներեն, պորտուգալերեն, մանդարին, հինդի, բասկերեն և կատալաներեն՝ ապացուցելով նման միջազգային ուղեցույցի օգտագործման անհրաժեշտությունը:

Ստացված մեկնաբանությունների քննարկումից հետո Ֆլորենցիայում ICOMOS- ի 18-րդ Գլխավոր Ասամբլեայում չորս լեզուներով հրատարակվեց երկրորդ հրատարակությունը, սակայն պարզ էր, որ անհրաժեշտ էր հիմնովին խմբագրում և նոր վերնագիր՝ քսաներորդ դարի ժառանգության այլտիպաբանական տեսակներն ընդգրկելու համար, ինչպիսիք են մշակութային լանդշաֆտները, արդյունաբերական վայրերը և քաղաքային տարածքներ: ICOMOS Մշակութային Լանդշաֆտների Միջազգային Գիտական Կոմիտեի (ISCCL), ICOMOS Պատմական Քաղաքների և Գյուղերի Միջազգային Կոմիտեի (CIVVIH), Արդյունաբերական ժառանգության Պահպանման Միջազգային Տեխնիկական Հանձնաժողովի (TICCIH) և ICOMOS Էներգետիկայի, Կայունության և Կլիմայի Փոփոխության (ISCES + CC) Միջազգային Գիտական Կոմիտեի հետ համագործակցությունը նպաստեց քսաներորդ դարի ժառանգության վայրերի ամբողջական ընդգրկմանը:

Քսաներորդ Դարի Մշակութային ժառանգության Պահպանման Մոտեցումների երրորդ տարբերակը կներկայացվի 2017 թվականի դեկտեմբերին Դելիում ICOMOS- ի 19-րդ Գլխավոր Ասամբլեայում, ներառելով 2014-17 խորհրդատվական ժամանակահատվածում ստացված մեկնաբանություններն ու լրացումները: Շնորհակալություն բոլոր նրանց, ովքեր նպաստեցին այս գործընթացին:

Մենք խրախուսում ենք բոլոր նրանց, ովքեր պատասխանատու են աշխարհի՝ քսաներորդ դարի ժառանգության վայրերի կառավարման և հանրահռչակման համար, օգտվել Քսաներորդ Դարի Մշակութային ժառանգության Պահպանման Մոտեցումներից՝ որպես միջազգային ուղեցույց և քսաներորդ դարի ժառանգության պահպանման և կառավարման չափանիշ:

Շերիդան Բուրկ

Նախագահ, ICOMOS ISC20C

Նոյեմբերի, 2017

ՓԱՍՏԱԹՂԹԻ ՆՊԱՏԱԿԸ

Քսաներորդ դարի ժառանգության վայրերի պահպանման և կառավարման պարտավորությունը նույնքան կարևոր է, որքան նախորդ դարերի նշանավոր մշակութային ժառանգության պահպանման պարտքը:

Քսաներորդ դարի մշակութային ժառանգությունը վտանգված է արժևորման և խնամքի բացակայության հետևանքով: Շատ բան է արդեն կորսված է և շատ ավելին վտանգված է: Դա կենդանի, զարգացող ժառանգություն է, և անհրաժեշտ է այն խորապես հասկանալ, պահպանել, մեկնաբանել և կառավարել ապագա սերունդների համար:

Քսաներորդ Դարի մշակութային ժառանգության Պահպանման Մոտեցումները նպատակ ունի նպաստել այս կարևոր ժամանակաշրջանի մշակութային ժառանգության համարժեք և հարգալից կառավարմանը: Հիմնվելով ժառանգության պահպանման գոյություն ունեցող փաստաթղթերի՝ վրա՝ Քսաներորդ Դարի մշակութային ժառանգության Պահպանման Մոտեցումները պարզաբանում է բազմաթիվ խնդիրներ, որոնք հատկապես առնչվում են քսաներորդ դարի ժառանգության պահպանման հետ: Այն ընդգրկում է պահպանման արժանի ժառանգության տիպաբանության ողջ տեսականին՝ ճարտարապետություն, կառուցվածքներ, վերնակուլյար և արդյունաբերական ժառանգություն, մշակութային լանդշաֆտներ՝ այդ թվում պատմական զբոսայգիներ և այգիներ, պատմական քաղաքային լանդշաֆտներ, մշակութային երթուղիներ և հնագիտական վայրեր:

Այս փաստաթուղթը նախատեսված է բոլոր նրանց համար, ովքեր ներգրավված են ժառանգության պահպանման և կառավարման գործընթացներում և կարող են ազդեցություն ունենալ քսաներորդ դարի ժառանգության վայրերի վրա:

Ներառված են բացատրական նշումներ, փաստաթուղթը համալրված է մասնագիտական տերմինաբանական բառարանով:

ԶԱՐԳԱՑՆԵԼ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿԱՐԵՎՈՐՈՒԹՅԱԼ ԻՄԱՑՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԳԻՏԱԿՑՈՒՄ

Հոդված 1. Ճանաչել և գնահատել մշակութային արժեքը:

1.1. Օգտագործել ժառանգության ճանաչման և գնահատման չափանիշները:

Քսաներորդ դարի մշակութային ժառանգության նշանակության և արժեքի ճանաչման և գնահատման գործընթացում պետք է օգտագործվեն ժառանգության բնագավառում ընդունված չափանիշները: Մասնավորապես այս դարի մշակութային ժառանգությունը (ներառյալ բոլոր տարրերը) իր ժամանակի, գտնվելու վայրի և օգտագործման ձևի նյութական մարմնավորումն է: Նրա մշակութային արժեքը կարող է կապված լինել իր նյութական հատկանիշների հետ, ինչպիսիք են ֆիզիկական վայրը, տեսարանները, հորինվածքը (օրինակ՝ ծավալատարածական առանձնահատկություններ, գունային լուծումներ, մշակութային շերտեր ու ներառումներ, կոնստրուկտիվ համակարգեր, կառուցվածք, տեխնիկական սարքավորումներ, ինչպես նաև գեղագիտական որակներ): Մշակութային կարևոր նշանակությունը կարող է նաև բխել օգտագործման ձևից, պատմական, սոցիալական, գիտական կամ հոգևոր առնչություններից, ինչպես նաև լինել ստեղծագործ հանճարի և/կամ իր ոչ նյութական արժեքների վկայություն:

1.2. Ճանաչել և գնահատել առանձին շենքերի, կառույցների խմբերի և մշակութային ու պատմական քաղաքային լանդշաֆտների նշանակությունը:

Քսաներորդ դարի ժառանգությունը հասկանալու համար կարևոր է ճանաչել և գնահատել դրա բոլոր տարրերը, փոխկապակցված վայրերի խմբերը կամ դրանց հետ առնչվող մշակութային և պատմական քաղաքային լանդշաֆտները՝ ներառյալ մարդկանց, շրջակա միջավայրի և վայրի միջև փոխառնչությունները, որոնք նպաստում են ժառանգության արժեքավորմանը:

1.3. Ճանաչել և գնահատել ինտերիերի, հարմարանքների, դրանց հետ կապված կահավորման և արվեստի գործերի, հավաքածուների, սարքավորումների և արդյունաբերական մեքենաների նշանակությունը:

Կարևորությունը հասկանալու համար նաև անհրաժեշտ է ճանաչել և գնահատել ինտերիերը, հարմարանքները և դրանց հետ կապված կահավորումն ու արվեստի գործերը, հավաքածուները, և արդյունաբերական վայրերի ու մշակութային լանդշաֆտների հետ առնչվող սարքավորումներն ու արդյունաբերական մեքենաները:

1.4. Ճանաչել և հարգել կոնստրուկտիվ նորարարությունները, ձևերը, շինարարական հնարքները և շինանյութերը:

Քսաներորդ դարը բնութագրվում է նորարարական ձևերի, կոնստրուկտիվ լուծումների, շինանյութերի և շինարարական հնարքների առաջացմամբ, որոնք պետք է ճանաչվեն և գնահատվեն:

1.5. Ճանաչել և գնահատել տեղակայվածության կարևորությունը:

Ժառանգության վայրի արժևորման մեջ համատեքստի կարևորությունը հասկանալու համար անհրաժեշտ է ճանաչել և գնահատել նրա տեղակայվածությունը¹¹: Տեղակայվածությունը ներառում է ոչ միայն ֆիզիկական/ շոշափելի միջավայրը, այլևսև վայրի և նրա շրջապատի միջև փոխհարաբերությունները և փոխազդեցությունը (տեսողական, էկոլոգիական, պատմական, տարածական): Ժառանգության վայրերը կարող են հանդիսանալ բարդ համակարգի մաս, որի փոխառնչությունները տարածվում են կոնկրետ վայրերի սահմաններից դուրս:

1.6. Ճանաչել և գնահատել հատակագծային նշանավոր հայեցակարգերը և ենթակառուցվածքները:

Յուրաքանչյուր զարգացման ժամանակաշրջանի քաղաքային բնակավայրերի, արդյունաբերական տարածքների և պատմական քաղաքային լանդշաֆտների տարբեր հատակագծային հայեցակարգերը, կիրառված մեթոդները և գաղափարները (ներառյալ համապատասխան ֆունկցիոնալ ենթակառուցվածքները, ինչպիսիք են էներգիայի, ջրամատակարարման և ջրահեռացման համակարգերը) պետք է ճանաչվեն, և դրանց նշանակալիությունը պետք է ընդունվի, կառավարվի և պահպանվի:

1.7. Ակտիվորեն մշակել քսաներորդ դարի ժառանգության գույքացուցակ:

Քսաներորդ դարի ժառանգությունը պետք է ակտիվորեն ճանաչվի և գնահատվի բազմաճյուղ թիմերի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունների արդյունքում ստացված համակարգված հետազոտությունների և գույքագրումների միջոցով: Հետազոտությունները և գույքագրումը պետք է ապահովեն պահպանման և կառավարման միջոցառումների հիմքը, ներառյալ ժառանգության ազդեցության գնահատումը, որը մշակվելու է ժառանգության պատասխանատուների, պլանավորումն իրականացնողների և ժառանգության բնագավառում ճանաչված հեղինակությունների կողմից:

1.8. Օգտագործել համեմատական վերլուծություն՝ մշակութային նշանակությունը հիմնավորելու նպատակով:

Քսաներորդ դարի ժառանգության նշանակությունը գնահատելիս անհրաժեշտ է այն կատարել ժառանգության այլ վայրերի և օբյեկտների հետ համեմատական վերլուծության սկզբունքով, ինչը թույլ կտա հասկանալ համեմատական արժեքն ու նշանակությունը:

Հոդված 2. Կիրառել համապատասխան պահպանման ծրագրավորում և կառավարման մեթոդաբանություն:

2.1. Պահպանել ամբողջականությունը՝ հասկանալով նշանակությունը որևէ միջամտությունից առաջ:

Քսաներորդ դարի մշակութային ժառանգության վայրերի ամբողջականությունը չպետք է խաթարվի անբարեխիղճ փոփոխությունների կամ միջամտությունների արդյունքում: Ժառանգության վայրի և նրա պատմության համապատասխան հետազոտությունները, փաստաթղթավորումն ու վերլուծությունը թույլ կտան նվազեցնել, մեղմել միջամտությունների հնարավոր բացասական հետևանքները և խուսափել դրանցից:

Մշակութային նշանակության՝ քսաներորդ դարի ժառանգության մեջ դրսևորումը հասկանալու համար անհրաժեշտ է հասկանալ թե՛ ինչպես են տարբեր հատկանիշները, տարրերը և արժեքները նպաստում այդ նշանակությանը: Սա էական նախապայման է ժառանգության ինսամբլի, մեկնաբանման, ինչպես նաև իսկության և ամբողջականության պահպանման վերաբերյալ համապատասխան որոշումներ կայացնելու համար: Վայրերը զարգանում են ժամանակի ընթացքում և հետագա փոփոխությունները կարող են մշակութային նշանակություն ունենալ: Ժառանգության վայրերում կամ առանձին օբյեկտներում կարող են կիրառվել տարբեր պահպանման մոտեցումներ և մեթոդներ:

2.2. Առավելագույն նպաստել՝ սկզբնաղբյուրներից տեղեկությունների հավաքագրմանը:

Քսաներորդ դարի ընթացքում տեխնոլոգիական առաջընթացի շնորհիվ ստեղծվել է ծավալուն տեղեկատվական գրականություն: Ժառանգության վայրի կամ առանձին օբյեկտի նշանակության գնահատման համար տեղեկություն հավաքելիս կարևոր է օգտվել այդ աղբյուրներից:

Որոշ դեպքերում իրական նախագծողը, շինարարը, քաղաքաշինարարը, պատվիրատուն կամ վայրի ստեղծման հետ սերտորեն կապված այլ անձինք կարող են տրամադրել առաջնային տեղեկատվություն: Հնարավորության դեպքում միշտ անհրաժեշտ է փնտրել նրանց ներդրումը: Այդ տեղեկությունները ստանալու համար երբ հնարավոր է, պետք է բանավոր հարցազրույցներ անցացվեն: Դրանք անհրաժեշտ են ժառանգության նշանակությունը հասկանալու համար, սակայն ստեղծողների տեսակետներն ընդգրկելիս պետք է ցուցաբերել զգուշավոր մոտեցում: Պետք է ուշադիր լինել ժառանգության բնօրինակ մտահղացումն ու դրա հետ կապված ֆիզիկական միջավայրը գնահատելիս, համոզվելու համար, որ նշանակությանը նպաստող բոլոր արժեքները հաշվի են առնված:

2.3. Մինչ աշխատանքների սկիզբը կիրառել այնպիսի պլանավորման մեթոդաբանություն, որն արժևորում է մշակութային նշանակությունը՝ ընձեռնելով դրա հարգալից պահպանման քաղաքականություն:

Քսաներորդ դարի ժառանգության նշանակությունը գնահատելու մեթոդաբանությունը պետք է հետևի մշակութային տեսանկյունից

համապատասխան պահպանման պլանավորման մոտեցմանը: Այն պետք է ընդգրկի համակողմանի պատմական հետազոտություն և նշանակության գնահատում, որոնց արդյունքում կմշակվի մշակութային նշանակության պահպանման, կառավարման և մեկնաբանման քաղաքականություն: Կարևոր է, որ նման հետազոտություններ կատարվեն մինչև աշխատանքների սկսվելը, քանի որ դրանք կարող են ընձեռել յուրահատուկ պահպանման քաղաքականություն, որը կարող է ուղղորդել ժառանգության զարգացումը և փոփոխությունները: Անհրաժեշտ է մշակել Պահպանման / Կառավարման ծրագիր: Կարող են մշակվել նաև տարածաշրջանային ժառանգության խարտիաներ և վայրին հատուկ հայտարարագրերⁱⁱⁱ:

2.4. Որոշել ընդունելի փոփոխությունների սահմանները:

Մինչև որևէ միջամտություն նախաձեռնելը, յուրաքանչյուր պահպանական գործընթացի համար պետք է մշակվի հստակ քաղաքականություն և ուղեցույց՝ փոփոխությունների ընդունելի սահմանները որոշելու համար: Պահպանման / Կառավարման ծրագիրը պետք է բնութագրի ժառանգության վայրի կարևոր հատվածները, դրանք խոցելի դարձնող ազդակները, այն հատվածները, որտեղ հնարավոր են միջամտությունները, տեղանքի օպտիմալ օգտագործման և նախաձեռնվող պահպանական միջոցառումները: Ծրագրում պետք է հաշվի առնվեն քսաներորդ դարում օգտագործվող յուրահատուկ սկզբունքները (ճարտարապետական, քաղաքաշինական, կոնստրուկտիվ և այլն) և տեխնոլոգիաները:

2.5. Օգտագործել միջդիսցիպլինար փորձաքննություն:

Հաշվի առնելով մշակութային նշանակության բոլոր հատկանիշներն ու արժեքները, քսաներորդ դարի վայրերի պահպանման պլանավորումը և կառավարումը պահանջում է միջդիսցիպլինար մոտեցում: Քսաներորդ դարի ժառանգության մեջ ոչ ավանդական նյութերի և շինարարական մեթոդների օգտագործման և տարածման հետևանքով հատուկ հետազոտություններ իրականացնելու համար կարող են պահանջվել ժամանակակից պահպանության տեխնոլոգիաների և նյութագետ մասնագետները: Պահպանման գործընթացի մեջ պետք է ներգրավվեն մասնագետներ, ովքեր փորձառու են որոշակի տիպաբանության մեջ (ինչպիսիք են արդյունաբերական ժառանգությունը, մշակութային և պատմական քաղաքային լանդշաֆտները և այլն):

2.6. Պահպանման և ընթացիկ կառավարման ծրագիր:

Բոլոր մշակութային-ժառանգության վայրերի շարունակական կառավարման համար կարևոր է իրականացնել մշտական կանխարգելիչ խնամք և պահպանություն: Ցանկացած ժառանգության վայրի պահպանման և երկարաժամկետ վերանորոգման ծախսերի նվազեցման լավագույն միջոցն է շարունակական համապատասխան խնամքը և պարբերաբար ստուգումը: Այս գործընթացին կնպաստի պահպանման ծրագիրը: Մշակութային և պատմական քաղաքային լանդշաֆտների նշանակության պահպանման, շարունակական զարգացման ու փոփոխության գործընթացների կառավարման համար կառավարման ծրագրեր կպահանջվեն:

Կարող են նաև պահանջվել շտապ կայունացման աշխատանքներ, երբ գնահատումն ու հաջորդող աշխատանքը պետք է իրականացվի են համապատասխան որակավորում ունեցող փորձառու մասնագետների կողմից՝ ժառանգության վրա ազդեցությունը նվազագույնի հասցնելու նպատակով:

2.7. Որոշել պահպանման գործառույթների պատասխանատու կողմերը:

Կարևոր է ճանաչել այն կողմերը, որոնք պատասխանատու և հաշվետու են քսաներորդ դարի մշակութային ժառանգության պահպանման համար: Դրանք կարող են լինել սեփականատերերը, գույքի կառավարիչները, ժառանգության հեղինակությունները, համայնքները, պետական մարմինները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, քաղաքաշինության վարչություններ և բնակիչներ:

2.8. Արխիվացնել արձանագրություններն ու փաստաթղթերը:

Քսաներորդ դարի ժառանգության վայրերում փոփոխություններ կատարելու ժամանակ կարևոր է այդ փոփոխություններն արձանագրել՝ հանրային արխիվացման համար: Արձանագրման մեթոդները կարող են ներառել քարտեզագրում, լուսանկարում, չափագրություններ, բանավոր պատմություններ, լազերային սքանավորում, եռաչափ մոդելավորում ու նմուշառում, և կախված հանգամանքներից՝ ձայնագրման գործընթացներ, որոնք օգտագործվում են արդյունաբերական ժառանգության վայրերում արդյունաբերական մեքենաների համար: Արխիվային հետազոտությունը պահպանման ծրագրման գործընթացի կարևոր մասն է: Սեփականատերերին պետք է խրախուսել պահպանել արխիվները, որպեսզի դրանք հասանելի լինեն պահպանության գործընթացի համար:

Յուրաքանչյուր միջամտության համար, առանձին վայրի առանձնահատկությունները և ձեռնարկված միջոցառումները պետք է համապատասխանաբար փաստագրվեն: Փաստաթղթերը պետք է արձանագրեն վիճակը միջամտությունից առաջ, ընթացքում և հետո: Նման փաստաթղթերը պետք է պահվեն ապահով վայրում և ժամանակակից կրկնօրինակվող միջոցներում: Այն կաջակցի ժառանգության վայրի ներկայացմանը և մեկնաբանմանը, դրանով իսկ նպաստելով օգտվողների և այցելուների կողմից դրա ընկալմանը: Մշակութային ժառանգության հետազոտության ընթացքում ձեռք բերված տեղեկությունները, ինչպես նաև այլ գույքագրումը և փաստագրական նյութերը պետք է մատչելի լինեն հետաքրքրված անձանց համար:

ՀԵՏԱԶՈՏԵԼ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԼՅՈՒԹԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳԾՈՒՄԸ

Հոդված 3. Հետազոտել քսաներորդ դարի մշակութային ժառանգության տեխնիկական և նախագծային ասպեկտները:

3.1. Հետազոտել և մշակել քսաներորդ դարի յուրահատուկ շինանյութերի և շինարարական տեխնիկային բնորոշ վերանորոգման մեթոդներ:

Քսաներորդ դարի շինարարական նյութերը և շինարարական հնարքները հաճախ կարող են տարբերվել անցյալի ավանդական նյութերից և մեթոդներից: Անհրաժեշտ է ուսումնասիրել և մշակել յուրահատուկ վերանորոգման մեթոդներ, որոնք համապատասխանում են կառույցների եզակի տեսակներին: Քսաներորդ դարի ժառանգության որոշ առանձնահատկություններ, հատկապես դարի կեսից հետո ստեղծված վայրերում, նոր կամ փորձարարական նյութերի ու շինարարական մեթոդների կիրառման կամ պարզապես վերանորոգման հատուկ մասնագիտական փորձի պակասի պատճառով կարող են առաջացնել պահպանման առանձնահատուկ խնդիրներ: Օրիգինալ նյութերը կամ դետալները հեռացվելու դեպքում պետք է արձանագրվեն, իսկ նմուշները պետք է պահեստավորվեն:

Ցանկացած միջամտությունից առաջ, այդ նյութերը պետք է զգուշորեն հետազոտվեն և ցանկացած տեսանելի ու ոչ տեսանելի վնասները հայտնաբերվեն և հետազոտվեն: Որոշ փորձարարական նյութեր կարող են ունենալ ավելի կարճ օգտագործման ժամկետ, քան ավանդական նյութերը և պետք է զգուշորեն հետազոտվեն: Նյութերի վիճակի և վնասվածության հետազոտությունը պետք է իրականացվի համապատասխան որակավորում ունեցող մասնագետների կողմից՝ կիրառելով ոչ քայքայիչ և զգուշորեն ընտրված ոչ ինվազիվ մեթոդներ: Անհրաժեշտ է դեստրուկտիվ ուսումնասիրությունը հասցնել նվազագույնի: Կարող է պահանջվել քսաներորդ դարի նյութերի ծերացման վերաբերյալ ճշգրիտ հետազոտություն:

3.2. Հետազոտել և մշակել քսաներորդ դարում մշակված նոր նախագծային մոտեցումների վերաբերյալ համապատասխան պատասխաններ:

Քսաներորդ դարում տեղի ունեցավ քաղաքային ապրելակերպի և քաղաքաշինական նախագծման բազմաթիվ նոր և փորձարարական ձևերի զարգացում: Պահպանման քաղաքականությունը և զարգացման ուղեցույցները պետք է ուղղված լինեն այս յուրահատուկ նախագծային ուրվագծերի և մոտեցումների պահպանմանը՝ մշակութային և պատմական քաղաքային լանդշաֆտների նշանակության և արժեքի պահպանման նպատակով:

Հոդված 4. Չարգացնել քաղաքականություն՝ ժառանգության նշանակությունը պահպանելու համար:

4.1. Վայրի մշակութային նշանակության և արժեքի կայուն պահպանման համար զարգացնել հետազոտությունների վրա հիմնված պահպանման քաղաքականություն, որը կուղղորդի փոփոխությունների ընթացքում որոշումներ կայացնելու գործընթացը:

ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ՝ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՊԱՆՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿՈՎ

Հոդված 5. Գիտակցել և կառավարել փոփոխությունների մշտական ճնշումները

5.1. Մարդու միջամտության կամ միջավայրի պայմանների արդյունքում, փոփոխությունների կառավարումը կարևոր բաղադրիչ է մշակութային նշանակության, իսկության և ամբողջականության պահպանման գործընթացում:

Որոշ դեպքերում ժառանգության վայրի պահպանման համար կարող է անհրաժեշտ լինել փոփոխություն: Անհատական միջամտությունները և ընդհանուր փոփոխությունները կարող են բացասական ազդեցություն ունենալ մշակութային նշանակության վրա: Փոփոխության անհրաժեշտության դեպքում պետք է գնահատել և վերահսկել վայրի ամբողջականությունը և իսկականությունը:

Հոդված 6. Նրբանկատորեն կառավարել փոփոխությունը:

6.1. Կիրառել փոփոխությունների զգուշավոր մոտեցում:

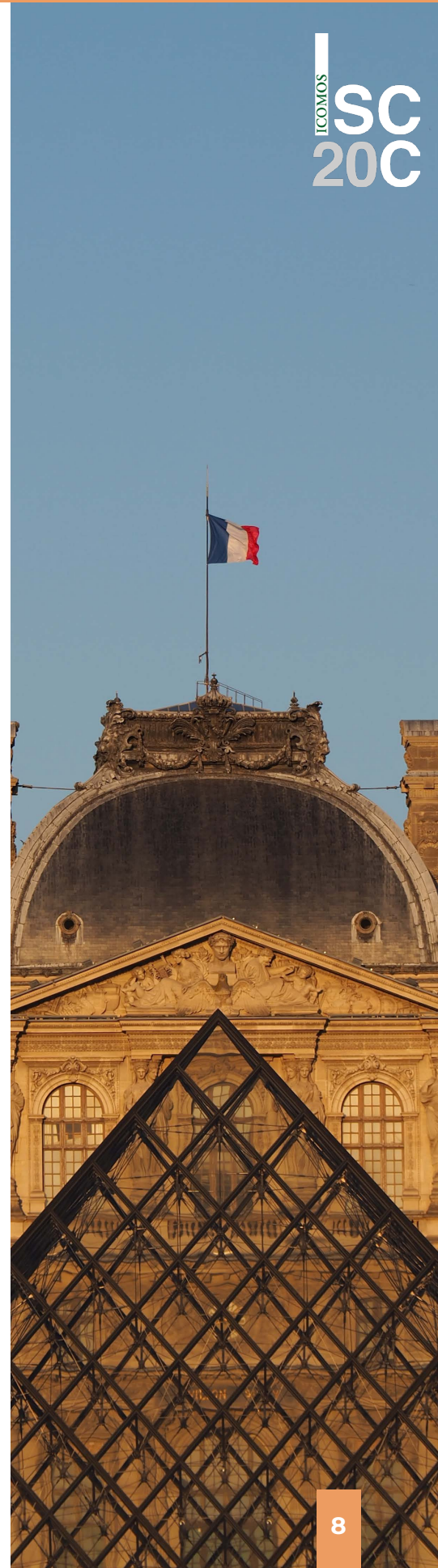
Կատարել միայն այնքան, որքան անհրաժեշտ է և այնքան քիչ որքան հնարավոր է: Ցանկացած միջամտություն պետք է զգուշավոր լինի: Փոփոխության չափը և խորությունը պետք է նվազագույնի հասցվի: Օգտագործել միայն փորձված վերանորոգման մեթոդներ և խուսափել պատմական կառույցներին և մշակութային նշանակությանը վնաս հասցնող միջոցներից: Վերանորոգումը պետք է իրականացվի հնարավորինս նվազագույն ինվազիվ միջոցներով: Փոփոխությունները պետք է լինեն հնարավորինս դարձելի:

Վայրի օգտագործելիության և ֆունկցիոնալության բարելավման նպատակով կարող են իրականացվել առանձին միջամտություններ այն պայմանով, որ դրա մշակութային նշանակությունը բացասական ազդեցություն չի կրի: Ֆունկցիոնալ նշանակության փոփոխության ժամանակ անհրաժեշտ է գտնել այնպիսի վերաօգտագործման ձևեր, որոնք կպահպանեն մշակութային նշանակությունը:

6.2. Գնահատել ժառանգության պահպանման քաղաքականությանը հակասող առաջարկվող փոփոխությունների ազդեցությունները՝ նախքան աշխատանքների սկսելը և ձգտել խուսափել ցանկացած վնասակար ազդեցությունից:

Վայրի մշակութային նշանակությունը պետք է սահմանվի և ընկալվի, այսպիսով ցանկացած փոփոխության առաջարկի դեպքում նվազագույնի կհասցվի կամ հնարավոր կլինի խուսափել բացասական ազդեցություններից: Ժառանգության տարբեր տարրեր, ատրիբուտներ և արժեքներ կարող են ունենալ փոփոխություններ կրելու տարբեր հնարավորություններ, և դա պետք է հաշվի առնվի և ընկալվի մինչև հարմարեցնելը կամ փոփոխությունների առաջարկներ մշակելը, որպեսզի վայրի մշակութային նշանակությունը կառավարվի և պահպանվի:

6.3. Ստանդարտ շինարարության կարգավորող չափանիշների կիրառումը պահանջում է ճկուն և նորարարական մոտեցումներ՝ ժառանգության պատշաճ պահպանման լուծումների ապահովման համար:

ICOMOS
ISC
20C

Շինարարական ստանդարտ պահանջների և նորմատիվների կիրառումը(օրինակ, մատչելիության, առողջության և անվտանգության նորմերը, հրդեհային անվտանգության պահանջները, սեյսմակայունության վերականգնումը, լանդշաֆտի պահանջները, երթևեկության կառավարումը և էներգաարդյունավետության բարձրացման պահանջները) կարող են ճկուն հարմարեցման կարիք ունենալ՝ մշակութային նշանակությունը պահպանելու նպատակով: Մանրակրկիտ վերլուծությունները և համապատասխան մարմինների և փորձագետների հետ բանակցությունները պետք է նպատակ ունենան բացառել կամ նվազագույնի հասցնել ժառանգության վրա ցանկացած անբարենպաստ ազդեցությունը : Յուրաքանչյուր գործ պետք է քննվի անհատական կարգով ^{iv}:

Հոդված 7. Ապահովել հավելումներ փիջամտություններ՝ հարգելից մոտեցմամբ:

7.1. Հավելումները պետք է հարգեն ժառանգության վայրի մշակութային նշանակությունը:

Որոշ դեպքերում վայրի կայունությունը ապահովելու համար կարող է միջամտության կարիք առաջանալ (օրինակ, շենքիկամ այգու նոր հավելումներ, քաղաքային միջավայրում նոր կառույց և այլն): Մանրակրկիտ վերլուծությունից հետո նոր հավելումներն ու տարրերը պետք է նախագծված լինեն՝ վայրի մասշտաբին, տեղադրմանը, կազմին, համամասնություններին, կառուցվածքին, լանդշաֆտին, կյուրերին, հյուսվածքն ու գույնին ներդաշնակ: Հավելումները պետք է ընկալվեն որպես նոր, լինեն տեսանելի, սակայն լինեն ներդաշնակ գոյություն ունեցողի հետ. լրացնեն, ոչ թե մրցեն, մեկնաբանեն և ոչ նմանակեն:

7.2. Նոր միջամտությունները պետք է նախատեսվեն հաշվի առնելու առկա բնույթը, մասշտաբը, ձևը, տեղադրումը, լանդշաֆտը, կյուրերը, գույնը, շերտավորումը և մանրամասները:

Նախկին տնկարկների, կառույցների և դրանց հորինվածքը պարզաբանող մեկնաբանումների մանրակրկիտ վերլուծությունը կարող է նպաստել ներդաշնակ նախագծային լուծումների մշակմանը: Սակայն համատեքստում նախագծելը չի նշանակում նմանակում:

Հոդված 8. Ընդունել, որ օգտագործումը նպաստում է նշանակությանը փամապատասխանաբար կառավարել:

Երբ ֆունկցիոնալ օգտագործումը նպաստում է ժառանգության վայրի նշանակությանը, անհրաժեշտ է հնարավորինս պահպանել այդ ֆունկցիոնալ օգտագործումը: Պետք է հստակ մեկնաբանվի, երբ նոր օգտագործման ձևը հանդիսանում է որպես վայրի գոյատևման միջոց, և երբ նախկին օգտագործումը կամ գործառույթները նպաստում են մշակութային նշանակությանը:

Հոդված 9. Հարգել վայրի իսկությունը փամբողջականությունը:

9.1. Միջամտությունները պետք է խթանեն և պահպանեն մշակութային նշանակությունը:

Կարևոր տարրերը պետք է վերանորոգվեն կամ վերականգնվեն, և ոչ վերակառուցվեն: Կարևոր տարրերի կայունացումը, ամրացումը և վերանորոգումը ավելի նախընտրելի են քան դրանց փոխարինումը: Հնարավորության դեպքում, փոխարինող կյուրերը պետք է հնարավորինս նմանեցվեն, բայց նշվեն և թվագրվեն՝ դրանց նոր լինելը ճանաչելու համար:

Ամբողջապես կորսված ժառանգության վայրերի կամ դրանց կարևոր տարրերի վերաստեղծումը պահպանման գործողություն չէ և նպատակահարմար չէ: Այնուամենայնիվ, սահմանափակ վերականգնումը, եթե հիմնավորված է փաստաթղթերով, կարող է նպաստել մշակութային ժառանգության վայրի ամբողջականությանը և / կամ ճանաչմանը:

9.2. Հարգել փոփոխության զգալի շերտերի և տարիների պաթինի արժեքը:

Վայրի մշակութային նշանակությունը, որպես պատմական վկայություն սկզբունքորեն հիմնված է իր օրիգինալ կամ նշանակալի նյութական հատկանիշների և / կամ դրա ոչ նյութական արժեքների վրա, որոնք բնորոշում են դրա իսկությունը: Այնուամենայնիվ, օրիգինալ ժառանգության վայրի կամ հետագա միջամտությունների, լրացումների, լանդշաֆտային կամ նոր տարրերի մշակութային նշանակությունը կախված չէ միայն դրանց տարիքից: Հետագա փոփոխությունները, որոնք ձեռք են բերել ինքնուրույն մշակութային նշանակություն, պետք է ընդունվեն և հարգվեն՝ երբ ընդունվում են կոնսերվացման կամ զարգացման որոշումները:

Ժամանակի ընթացքում իրականացված բոլոր միջամտություններից և փոփոխություններից առաջացած ժամանակային շերտերի տարիքը պետք է լինի ակնհայտ նկատելի: Այս սկզբունքը կիրառելի է քսաներորդ դարում օգտագործված նյութերի մեծամասնության համար:

Մշակութային արժևորմանը նպաստող կահույքը, հարմարանքները, տարրերը, մեքենաները, սարքավորումները, արվեստի գործերը, տնկարկները կամ լանդշաֆտային տարրերը հնարավորության դեպքում միշտ պետք է պահպանվեն ժառանգության վայրում⁵:

ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄ

Հոդված 10. Հաշվի առնել միջավայրի կայունությունը:

10.1. Պետք է հոգալ, որպեսզի հավասարակշռված կերպով լուծվեն միջավայրի կայունության, էներգաարդյունավետ միջոցների կիրառման և մշակութային նշանակության պահպանման խնդիրները:

Քսաներորդ դարի մշակութային ժառանգությունը ավելի էներգաարդյունավետ դարձնելու համար պահանջը ժամանակի ընթացքում կաճի և ժառանգության շենքերը ու վայրերը կշահագործվեն հնարավորինս արդյունավետ՝ էներգիայի խնայողության տեսանկյունից: Այնուհանդերձ, հնարավորության սահմաններում, էներգիայի խնայողության միջոցները չպետք է բացասական ազդեցություն ունենան մշակութային նշանակալիության վրա (ներառյալ ֆունկցիան և օգտագործումը):

Պահպանումը պետք է հաշվի առնի միջավայրի կայունության ժամանակակից մոտեցումները⁶: Մշակութային ժառանգության վայրի մեջ միջամտությունները պետք է իրականացվեն կայուն մեթոդներով և արտադրանքով, որպեսզի նպաստեն դրա պահպանմանը, զարգացմանը և շարունակական կառավարմանը: Պրակտիկ և հավասարակշռված լուծման հասնելու համար անհրաժեշտ է բոլոր խորհրդակցել բոլոր կողմերի հետ՝ վայրի կայունությունն ապահովելու նպատակով: Ժառանգության վայրի մշակութային նշանակության՝ հնարավորինս լայն շրջանակներում կառավարման, մեկնաբանման և միջամտության բոլոր հնարավոր տարբերակները պետք է ձեռնարկվեն ապագա սերունդների համար:

Գոյություն ունեցող շենքի էներգետիկ գործառույթի հասկանալի կարևոր քայլ է էներգիայի կայունացման ծրագրման համար: Փնտրել հատուկ տեխնիկական միջոցներ, համակարգեր և նյութեր՝ համապատասխան լուծումներ գտնելու համար: Օրիգինալ նյութերի կորստի դեպքում, ուսումնասիրել դրանք փոխարինող կամ վերականգնող նյութերի հնարավորությունը՝ այլընտրանքային էներգաարդյունավետությամբ, որոնք մշակութային նշանակության վրա ազդեցություն չեն ունենա:

Պետք է վերլուծվի վերականգնվող էներգիայի համակարգերի/հողմային տուրբիններ, արևային վահանակներ և ջրի վառարաններ/ ազդեցությունը մշակութային և պատմական քաղաքային լանդշաֆտների վրա՝ հնարավորինս խուսափելով դրանցից, կամ նվազագույնի հասցնելով և մեղմելով դրանց ազդեցությունը:

10.2. Խթանել և փոխանցել քսաներորդ դարի ժառանգության համար համապատասխան էներգիայի պահպանում և կայուն միջավայրի պրակտիկաներ:

Խրախուսել ինտագրացիան և քսաներորդ դարի ժառանգության համար համապատասխան էկոլոգիապես կայուն նյութերի, համակարգերի և պրակտիկաների մշակման համար:

Խրախուսել կրթական և վերապատրաստման ծրագրեր՝ Քսաներորդ դարի մշակութային ժառանգության պահպանմանն ուղղված համընդհանուր մոտեցում որդեգրելու համար: Այն թույլ կտա հավասարակշռել մշակութային նշանակության պահպանման և միջավայրի կայունության պահանջները:

Յոդված 11. Խթանել և կիսել քսաներորդ դարի մշակութային ժառանգությունը լայն հասարակության հետ:

11.1. Մշակութային նշանակության մասին լայնորեն տեղեկացնել:

Ներգրավվել երկխոսության մեջ հիմնական լսարանները և շահառու կողմերին, որոնք աջակցում են քսաներորդ դարի ժառանգության վայրերի և նրանց պահպանման գնահատմանը և ընկալմանը:

11.2. Ներկայացումը և մեկնաբանումը պահպանման գործընթացի կարևոր մասերն են:

Ջրապարակել և տարածել քսաներորդ դարի մշակութային ժառանգության հետազոտությունները ու պահպանման ծրագրերը, որքան հնարավոր է կազմակերպել միջոցառումներ և մշակել ծրագրեր՝ համապատասխան մասնագետների և լայն հասարակության շրջանում:

11.3. Մեկնաբանումը պահպանման կարևոր գործիք է:

Մեկնաբանումը քսաներորդ դարի ժառանգության վայրերը՝ հանրության կողմից ընդունման և արժևորման համար կարևոր գործիք է հանդիսանում: Այն կարևոր դեր է խաղում ժառանգության փոփոխությունները փաստագրելու և նշանակությունը պարզաբանելու համար:

11.4. Խրախուսել և աջակցել մասնագիտական կրթական ծրագրերին՝ քսաներորդ դարի ժառանգության պահպանման համար կարողություններ և հմտություններ զարգացնելու համար:

Շատ առարկաների կրթական և մասնագիտական վերապատրաստման դասընթացներում պետք է ներառվեն քսաներորդ դարի ժառանգության պահպանման սկզբունքները՝ անդրադառնալով դրա հատուկ խնդիրներին, ինչպես օրինակ հասկացողության կարևորությունը, տեխնիկական և նյութական մարտահրավերները և շրջակա միջավայրի կայունության ապահովումը^{vii}:

Հարմարվողականություն նշանակում է փոխել տեղը կամ վայրը համապատասխանելու գոյություն ունեցող օգտագործմանը կամ առաջարկվող նոր օգտագործմանը (*Burra Charter, 2013*):

Տեղի **հատկանիշները** ներառում են դրա ֆիզիկական գտնվելու վայրը, ձևը, կառուցվածքը և օգտագործումը, դրա պլանավորման մեթոդները, դիզայնը (ներառյալ գունային լուծումները), շինարարական համակարգերը և տեխնիկական սարքավորումները, ինչպես նաև դրա գեղագիտական որակները:

Իսկությունը ժառանգության վայրի կարողությունն է ճշմարիտ և վստահելի կերպով արտահայտելու իր մշակութային նշանակությունը իր նյութական հատկանիշների և ոչ նյութական արժեքների միջոցով: Դա կախված է մշակութային ժառանգության վայրի տեսակից և դրա մշակութային համատեքստից:

Պահպանություն նշանակում է մշակութային նշանակության պահպանման նպատակով ժառանգության վայրի ինսամելու բոլոր գործընթացները (*Burra Charter, 2013*):

Պահպանման կառավարման ծրագիրը մի փաստաթուղթ է, որն օգտագործվում է որպես վայրի կառավարման հիմք, ներառյալ ցանկացած ապագա փոփոխություն: Այն ներառում է տեղի ժառանգության նշանակության, ցանկացած խոչընդոտի ճանաչումը, թե որքան խոցելի է այդ նշանակությունը փոփոխության հանդեպ, և որոշում է հետագայում այդ նշանակության պահպանման քաղաքականությունը: Որոշ երկրներում նաև օգտագործվում է **պահպանման ծրագիր** տերմինը, թեև որոշ դեպքերում բովանդակության շրջանակը ընդգրկում է միայն ֆիզիկական պահպանման խնդիրները: Տես նաև **կառավարման ծրագիր**:

Մշակութային լանդշաֆտները ներկայացնում են բնության և մարդկության համատեղ աշխատանքները, ժամանակի ընթացքում մարդկային հասարակության և բնակեցման ցուցադրական Էվոյուցիան, ի պատասխան ֆիզիկական խոչընդոտների և / կամ դրանց բնական միջավայրի ու հաջորդող արտաքին և ներքին սոցիալական, տնտեսական և մշակութային ուժերի կոմից ներկայացված հնարավորությունների: Գոյություն ունեն մշակութային լանդշաֆտի երեք կատեգորիաներ՝ մշակված (ինչպես պատմական այգի), զարգացող (օրինակ՝ ագրարային լանդշաֆտներ կամ քաղաքային պատկերներ) և ասոցիատիվ (որտեղ բնական լանդշաֆտը կապված է հոգևոր կամ գեղարվեստական կամ սոցիալական արժեքների հետ):

Մշակութային ուղին հաղորդակցման ցանկացած ուղի է, լինի դա հող, ջուր կամ որևէ այլ տեսակ, որը ֆիզիկապես սահմանափակված է և նաև բնութագրվում է նրանով, որ ունի սեփական առանձնահատուկ դինամիկա և պատմական ֆունկցիոնալություն՝ ծառայելու հատուկ և լավ որոշված նպատակի (*ICOMOS Charter on Cultural Routes, 2008*):

Մշակութային նշանակությունը (կրճատ նաև **նշանակությունը**) նշանակում է գեղագիտական, պատմական, գիտական, սոցիալական և/կամ հոգևոր արժեք անցյալի, ներկայի կամ ապագա սերունդների համար: Մշակութային նշանակությունը մարմնավորված է ժառանգության վայրի, նրա հատկանիշների, տեղակայման, կառուցվածքի, օգտագործման, ասոցիացիաների, իմաստների, գրառումների, առնչվող վայրերի և առարկաների մեջ: Ժառանգության վայրերը կարող են ունենալ տարբեր նշանակություն տարբեր անձանց կամ խմբերի համար:

Ժառանգության վայրի **տարրերը** կարող են ներառել նրա դասավորությունը / նախագծումը, ինտերիերը, կցամասերը, կահավորումը և արվեստի գործերը, տեղակայվածությունը և լանդշաֆտները:

Միջավայրի կայունություն նշանակում է երկարատև հիմքերի վրա բնական և մարդու կողմից ստեղծված միջավայրերի պահպանում և/կամ ընդլայնում՝ հաշվի առնելով համապատասխան գործոնները և գործընթացները:

Կառուցվածք նշանակում է վայրի բոլոր ֆիզիկական նյութերը՝ ներառյալ տարրերը, հարմարանքները, բովանդակությունը և առարկաները, բնական տարրերը: Կառուցվածքը կարող է սահմանել տարածություններ և տեսարաններ (*Burra Charter, 2013*):

Պատմական այգի նշանակում է նախագծված լանդշաֆտ, որը ներառում է ճարտարապետական և այգեգործական տարրեր և գնահատվում է իր պատմական, էսթետիկ և սոցիալական իմաստների համար:

Պատմական քաղաքային լանդշաֆտը քաղաքային տարածք է, որի տակ հասկացվում է մշակութային և բնական արժեքների պատմական շերտերի արդյունքը և հատկանիշները՝ ներառյալ ավելի լայն քաղաքային համատեքստը և իր աշխարհագրական միջավայրը: Համատեքստը ներառում է վայրի տեղաբաշխումը, աշխարհամորֆոլոգիան, հիդրոլոգիան և բնական առանձնահատկությունները, իր կառուցված միջավայրը, ինչպես պատմական, այնպես էլ ժամանակակից, իր վերգետնյա և ստորգետնյա ենթակառուցվածքները, իր բաց տարածքներն ու այգիները, իր հողօգտագործման օրինակները և տարածական կազմակերպումը, ընկալումները և տեսողական պատկերների հարաբերությունները, ինչպես նաև քաղաքային կառուցվածքի բոլոր մյուս տարրերը: Այն նաև իր մեջ ներառում է սոցիալական և մշակութային պրակտիկան և արժեքները, տնտեսական գործընթացներ և բազմազանության և ինքնության հետ կապված ժառանգության ոչ նյութական չափերը (*UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape, 2011*):

Արդյունաբերական ժառանգություն նշանակում է վայրեր, կառույցներ, համալիրներ, տարածքներ և լանդշաֆտներ, ինչպես նաև դրանց հետ առնչվող մեքենաներ, օբյեկտներ կամ փաստաթղթեր, որոնք վկայում են անցյալի կամ ընթացիկ արդյունաբերական արտադրության գործընթացների մասին, հումքի արդյունահանման, իրենց՝ ապրանքի վերափոխման և դրա հետ կապված էներգիա, ջրային և տրանսպորտային ենթակառուցվածքների մասին (*Dublin Principles, 2011*):

Ոչ նյութական մշակութային ժառանգություն նշանակում է գործելակերպեր, ներկայացուցչություններ, արտահայտություններ, գիտելիքներ, հմտություններ, ինչպես նաև այն գործիքներ, առարկաներ, արտեֆակտներ և դրանց հետ առնչվող մշակութային տարածություններ, որոնց համայնքները, խմբերը և, որոշ դեպքերում, անհատները ճանաչում են որպես իրենց մշակութային ժառանգության մաս: **Ոչ նյութական արժեքները** կարող են ներառել պատմական, սոցիալական, գիտական կամ հոգևոր միավորումներ, կամ ստեղծագործ հանճար:

Ամբողջությունը ժառանգության վայրերի կամ տեղերի ամբողջականության և անբաժանելիության, նրա հատկանիշների և արժեքների չափանիշ է: Համապատասխանության պայմանների ուսումնասիրությունը, հետևաբար, պահանջում է գնահատել այն չափը, որով վայրը կամ տեղանքը՝

- Ա. ներառում է իր արժեքը արտահայտելու համար անհրաժեշտ բոլոր տարրերը
- Բ. Ապահովում է գույքի նշանակությունը ներկայացնող հատկանիշների և գործընթացների ամբողջական ներկայացումը
- Գ. Տուժում է զարգացման և / կամ անտեսման անբարենպաստ հետևանքներից:

Մեկնաբանությունը վերաբերում է հանրային իրազեկության բարձրացման և մշակութային ժառանգության վայրերի մասին պատկերացում կազմելու համար նախատեսված պոտենցիալ գործունեության ամբողջ շարքին: Սրանք կարող են ներառել տպագիր և էլեկտրոնային հրատարակություններ, հրապարակային դասախոսություններ, տեղում և անմիջականորեն կապված ոչ տեղում տեղակայանքներ, կրթական ծրագրեր, համայնքային գործունեություն, և մեկնաբանման գործընթացի շարունակական հետազոտություն, ուսուցում և գնահատում (*ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites, 2008*):

Միջամտությունը փոփոխություն է կամ հարմարեցում, ներառյալ վայրի ինչպես նյութական, այնպես էլ ոչ նյութական հատկանիշների փոփոխությունները:

Պահպանում նշանակում է ժառանգության վայրի կառուցվածքի և դրա շրջապատի շարունակական պաշտպանական ինսամբ, որը պետք է տարբերվի վերանորոգումից:

Կառավարման ծրագիրը փաստաթուղթ է, որն ինչպես և **պահպանման ծրագիրը**, օգտագործվում է որպես տեղի կառավարման հիմք, ներառյալ հետագա որևիցե փոփոխություն,

սակայն կարող է ավելի լայն շրջանակ ունենալ՝ ներառելով գործառական հարցերը: Կառավարման ծրագրերը սովորաբար օգտագործվում են մշակութային լանդշաֆտների համար, որտեղ ընթացիկ ակտիվ կառավարումը պահպանման առաջնային գործողություն է հանդիսանում:

Այս փաստաթղթում **տեղը** օգտագործվում է, որպես ժառանգության նշանակություն ունեցող աշխարհագրորեն սահմանված տարածք: Այն ներառում է օբյեկտներ, տարածքներ և տեսարաններ, հուշարձաններ, շենքեր, կառույցներ, հնագիտական վայրեր, պատմական քաղաքային լանդշաֆտներ, մշակութային լանդշաֆտներ, մշակութային ուղիներ և արդյունաբերական վայրեր: Այն կարող է ունենալ նյութական և ոչ նյութական չափումներ: Տես նաև **վայրը**, որը տեղի ենթաբազմությունն է:

Ներկայացում նշանակում է բացատրական տեղեկատվության, ֆիզիկական հասանելիության և մշակութային ժառանգության վայրում բացատրական ենթակառուցվածքի միջոցով բացատրական բովանդակության զգուշորեն ծրագրված տեղեկացում: Այն կարող է փոխանցվել տարբեր տեխնիկական միջոցներով՝ ներառելով, սակայն ոչ պահանջելով այնպիսի տարրեր, ինչպիսիք են տեղեկատվական վահանակները, թանգարանային ցուցադրումները, կազմակերպված քայլարշավները, դասախոսություններն ու ուղեկցվող շրջագայությունները, և մուլտիմեդիա ծրագրերը և վեբկայքերը (*ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites, 2008*):

Վերակառուցում նշանակում է, նոր նյութի կիրառման միջոցով վայրի նախկին տեսքի վերադարձում:

Նորոգում կարող է ներառել առկա և/կամ նոր կառուցվածքների վերականգնում կամ վերակառուցում՝ տարրը ֆունկցիոնալ վիճակի բերելու նպատակով:

Վերականգնում նշանակում է, նոր նյութի նվազագույն միջամտությամբ գոյություն ունեցող տարրերի վերականգնման միջոցով կամ ավելացումների հեռացումով վայրի նախկին տեսքի վերադարձում:

Հետդարձելիություն նշանակում է, որ միջամտությունը կարելի է եապես վերացնել, հիմնական պատմական կառուցվածքն առանց փոփոխությունների ենթարկելու:

Շրջապատ նշանակում է անմիջական և ընդլայնված միջավայր, որը դրա նշանակության և տարբերակիչ բնույթի մաս է կազմում կամ նպաստում է դրան (*Xi'an Declaration, 2005*):

Այս փաստաթղթում **վայրը** օգտագործվում է, որպես ժառանգության նշանակություն ունեցող սահմանված տարածք: Այն ներառում է հուշարձաններ, հնագիտություն, շենքեր, կառույցներ, տարածքներ և այգիներ: Այն կարող է ունենալ նյութական և ոչ նյութական չափումներ:

ⁱ ICOMOS-ի, UNESCO-ի և այլ կարևորագույն կազմակերպությունների համապատասխան փաստաթղթերը և խարտիաները ներառում են՝ - International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter), 1964

- *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter), 1964*
- *The Florence Charter- Historic Gardens, 1981*
- *The Washington Charter- Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas, 1987*
- *The Eindhoven Statement, DOCOMOMO, 1990*
- *The Nara Document on Authenticity, 1994 and Nara +20, 2014*
- *Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage, 2003*
- *Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas, ICOMOS, 2005*
- *ICOMOS Charter on Cultural Routes, 2008*
- *ICOMOS Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites, 2008*
- *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas, 2011*
- *ICOMOS / TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes*
- *Dublin Principles, 2011*
- *Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance, The Burra Charter, 2013 and associated Guidelines*
- *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, UNESCO, 2016*

ⁱⁱ *Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas, ICOMOS, 2005, ICOMOS, 2005*

ⁱⁱⁱ Օրինակ, *Texto de Mexico 2011* և *Moscow Declaration, 2006*

^{iv} Որոշ դեպքերում, քսաներորդ դարի կառույցներում օգտագործվող նյութերն ունեն ավելի կարճ կյանք քան ավանդական նյութերը: Ոչ բավարար պահպանման գործողությունները և նոր նյութերին համապատասխան վերանորոգման մեթոդների չիմացությունը կարող են նշանակել, որ նոր նյութերն ավելի խիստ միջամտությունների կարիք ունեն, քան ավանդական նյութերը, և նրանք ապագայում ևս կարող են պահանջել լրացուցիչ միջամտություն:

^v Նրանց հեռացումը անընդունելի է, եթե միայն դա նրանց անվտանգության և պահպանման ապահովման միակ միջոցը չէ: Որտեղ և երբ հանգամանքները թույլ տան նրանք պետք է վերադարձվեն:

^{vi} United Nations, *New Urban Agenda, 2017*

^{vii} UIA (international Union of Architects) Architectural Education Commission Reflection Group.

Page 1: Guggenheim Museum New York (1959), Frank Lloyd Wright. Photo: © Joe Dudeck on Unsplash

Page 5: Christ the Redeemer (1931), Paul Landowski. Photo: © Andrea Leopardi on Unsplash

Page 8: Louvre Pyramid (1989), I. M. Pei. Photo: © Rafael Garcin on Unsplash

Page 11: Kaedi Regional Hospital (1992), Fabrizio Carola. Photo: © Alexis Doucet, CC BY-SA 3.0 <<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>>, via Wikimedia Commons

This translation was completed by Tatevik Sargsyan, master's students at Brandenburg University of Technology in Cottbus (BTU), with the support of Nune Chilingaryan, an expert member of the International Scientific Committee on Twentieth Century Heritage (ISC20C).

The task was part of a study project led by Prof. Dr. Leo Schmidt and Ph.D. candidate Katelyn Williams for students of the international master's programmes World Heritage Studies and Heritage Conservation and Site Management. BTU attracts students from around the world, and with more than a dozen languages represented in this class alone, it was in a unique position to take on the task of making this document as widely accessible as possible. However, as with all translations of this nature, some issues arose with concepts and terms that lack direct translations in the target languages. The translators selected the terms they felt were most appropriate, but the document is open to comments and suggestions from the wider heritage community.

The design of the document was done by Maria Gabriela Quin, master student at Brandenburg University of Technology in Cottbus (BTU).

The logo features the word 'ICOMOS' written vertically in white on a dark green rectangular background. To the right of this, the letters 'SC' are stacked above '20C', all in a large, bold, dark green sans-serif font.

ICOMOS
SC
20C

To learn more about the work of the ISC20C or how to join as a member, visit isc20c.icomos.org